

Sjávarhólar

Sjávarhólar

Bæjarins að Hólum er getið í Kjalnesinga sögu sem rituð er á 14. öld: „Nú er að segja frá Búa, að hann kom á þann bær, er heitir í Hólum. Lýsti hann bar vígi þorsteins sér á hönd; gekk eftir það heim [að Esjubergi].“ Í kjólfar þessa flúði Búi í Búahelli að undirlagi Esju fóstru sinnar: „Sneru þau þá fyrir en garð með fjallinu og þar yfir án og síðan gengu þau einstig uppi í fjalllóð og til gnipu beirrar er heitir Laugargripa; þar varð fyrir þeim hellar fugur. Var það gott herbergi. Þar var undir niðri fógr jarðlaug. Í henninum voru vistir og drykkur og klæði.“

The farm at Sjávarhólar is mentioned in the 14th-century Kjalnesinga saga, where it is named Hólur. The saga recounts how Búi, the foster of the protagonist of the saga, came to Hólur and announced that he had killed his enemy, Þorsteinn, at Hof. Búi's foster-mother, Esja, took him up to a cave at Laugargripa on the slopes of Mt. Esja where he could hide from his enemies.

Esja

Fjallabálkurinn Esja er tveggja til þriggja milljón ára gamall og hefur myndast á rúmlega einni milljón ára. Elsta bergið er úti á Kjalarnesi en það yngsta á háollíki fjallins. Menjar tvo jökluskeiða hafa greinst í jarðmyndunum þess. Á Kjalarnesi er að finna leifar af útkulnara eldstöð, annarri tveggja megineldstöðva í Esjunni. Eldstöðvarnar voru í fyrmindni miklu austur en nú, eða á virkni gösbelinni, um það þar sem þingvellir eru, en hefur rekið til vesturs í tímans ráð. Í fjallinu ofan Grundarverfis er áberandi grágrænleitt basalt-andesit móberg, mikil ummyndad af jarðhita fyrir tíma, með skálögjandi basaltberggóngum. Berggangarnir voru að færsluðar kvíku til yfirborðs í eldgosum fyrir tíma. Þar ofan á liggur nokkuð lárétt basaltlag. Efst á Lág-Esju eru bergstandar, nefndir Smáþúfur, gómil gosrás með stuðlabergsmyndun.

Mt. Esja is the product of over a million years of volcanism in the Kjalarnes region. The ancient Kjalarnes central volcano and the slightly younger Stardalur central volcano were active some two to three million years ago. Some ten glaciations occurred during this period, each covering the region with a new layer of glacier ice for many thousands of years. The central volcanoes that formed Esja were once located much farther to the east in the active volcanic zone, in the approximate vicinity of Þingvallavatn National Park, but have drifted west over time.

Sjávarhólaberghlaup

Esjuhliðar eru í grunnum fornir sjávarhamrar en merki eru um sjávarstöðu 60 m hærri en ná. Höllarnir hér, kallaðir Sjávarhólar, eru minjar eftir stórt berghlaup sem fell úr óstöðugri fjallshlíðinni og nær núna út í sjó. Berghlaupið er talið hafa fallið fyrir um 10 þúsund árum, þegar sjávarstöða var um 30 m lægri en ná er og hefur á þeim tíma ekki náð í sjó fram. Nú er fremsti hluti urðarinnar á kafi úti í Hofsvík. Skerin hér úti fyrir ströndinni eru hluti af henni. Berghlaupsskálir í fjallinu nefnist Gleioð. Hlauplegdin eftir Esjuhlíð og að ystu totum urðarinnar í Hofsvík er um 2900 m.

An ancient rockslide that rumbled down Mt. Esja some 10,000 years ago left a scar in the landscape that can still be seen today. The massive rockslide originated in the mountain's southwest slopes and covered the lowland around the present-day farms of Sjávarhólar and Skrauthólar, reaching several hundred metres beyond the present shoreline. At the time, the sea level in Faxafjörður Bay was around 30 m lower than it is now, meaning that the rockslide likely did not reach all the way to the shore. The rockslide deposit is largely buried beneath younger scree, alluvial fans and thick soil, but the rockslide scar remains visible near Mt. Esja's peak. The skerries along the shore are also from this rockslide.

Kvensöðlar

eru tveir hnúkar, sem líkjast söðum, ofan Kerhóla, bergflykki sem hnigjó hafa niður eftir vesturbúnum Esju.

These two large rock boulders, which have fallen from the western rim of Esja, look like troll-sized riding saddles. Hence their Icelandic name: Kvensöðlar or Sidesaddles.

Á ljósmyndina hafa verið teiknaðar útlínur og umfang berghlaupsins úr Gleioð.

The outlines of the rockslide are shown on the photo.

Ljósmynd: Mats Wibe Lund

Fjörumór

Fjörumór er jarðvegur með gróðurleifum og trjálkum. Hann hefur myndast í vel gróinni myri eða skógi við lægri sjávarstöðu í fyrdinni, en er nú nánast sokkinn í sjó. Hér er hann ofan á Sjávarhólaberghlaupinu og sést í hann rétt fyrir neðan bakann, best þegar fíra er. Fyrr á óldum var hann notaður til brennslu en þótti ekki gott eldskula. Í honum hafa greinst tvo gjóskulög, þau elstu rétt rúmlega sex þúsund ára. Gjóskulögin sýna aldur berghlaupsins. Mælingar á sniðum í mónum benda til að á síðustu 500 árum hafi hækkun sjávarborðs á þessum stað verið um 40 cm á óld að jafnaði. Þetta er meira en annars staðar hefur mælst við Faxafjörður. Hér fer saman landsíg sem bekkt er á Reykjavíkursvæðinu og viðar við Faxafjörður, sjávarborðshækun vegna hlýnumar og bráðnumar jöklar viða um heim síðustu óldina og staðbundið sig í Sjávarhólaberghlaupinu.

The littoral zone part of the rockslide is covered by peat layers containing tree trunks and roots. The peat is suggested to have formed in a bog or a wood near the shore. A continuous subsidence in SW-Iceland has caused a transgression of the sea that submerged the peat. An investigation on tephrina layers in the peat indicates that during last 500 years the subsidence rate in the area has been about 40 cm/century, combined land subsidence and sea level rise due to climate warming and glacier melting. This is more than average around the Faxafjörður area.

Örnefnið Esja

Upprunalega merkið örnið esja líklega 'flöguseinn, táguseinn' og í nýorsku er esje til í sómu merkingu. Áf sama uppruna er norska örnið esje og hið sánska ássja í merkingunni 'eimryja'. Sánska örnið ássja og hið danska esse eru til í merkingunni 'smíðjuaf'. Upphafleg merking í íslensku gæti því verið 'kléberg, táguseinn, steingategund höfð til eldstæðis- og ofnagerðar' eða 'eldstæði', þar atti við grágrána móbergið í Esjunni, sbr. örnefni Kléberg og Esjuberg.

Önnur merking örnsins esja er 'snjóslabb' eða aðrar torfærur sbr. daemi frá 1597: „snyst í esju snjörinn kaldi“. Það gæti verið skilt örniðu 'así' í 'asahláka'.

Kjalnesinga saga nefnir konuna Esju, írskrar ættar en getur ekki samnefnis fjalls. Því hafa sumir talið að nafnið Esja geti verið dregið keltneskum uppruna, t.d. af írska örniðu essa sem getur merkt 'fossar' eða 'flát, bátar, skip'.

Esja og Esjufjöll eru í Vatnajökli. Esja er fjallsnafn í Noregi og Esjufjall er á skosku eyjunni Ljóðhúsum.

The place name Esja

The original meaning of the word esja in Old Norse was probably 'schist, soapstone'. In Norwegian (Nynorsk), the word esje still retains this meaning. In Iceland, where soapstone had to be imported, esja may have been used both in the sense of 'soapstone' and the less specific type of stone used to build a hearth/ fireplace or 'hearth'. An Icelandic synonym for soapstone is kléberg, and the place names Kléberg and Esjuberg are both found in Kjalarnes. The grey-green volcanic tuff in Esja may have inspired the mountain's name.

Another meaning of esja is 'wet, heavy snow' or other hazardous weather conditions: 'The cold snow changes to esja', says a poem from 1597.

The Saga of the People of Kjalarnes mentions an Irish woman named Esja, but not the mountain of the same name. This has led some people to suggest that the name Esja could have a Celtic origin, perhaps deriving from the Irish word essa ('waterfalls' or 'container, boats, ships').

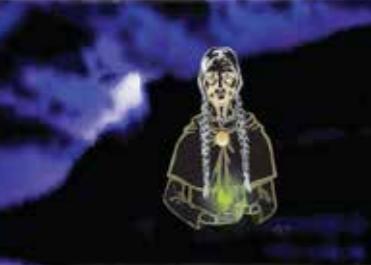
There are also an Esja and Esjufjall on the Vatnajökull glacier. Esja is the name of a mountain in Norway, and there is a hill called Eishal (Esjufjall) in the Hebrides (Lewis).

Text: Sögufélagið Stein. Hönnun og teikningar: Árni Tryggvason

Magnús Á. Sigurgeirsson og Arni Hjartarson (2011). Gjóskulög og fjörumór á berghlaupi við Sjávarhóla og Kjalarnesi. Nátturfræðigúrin 81 (3-4): 123-130. Þómas Johannesson, Arni Hjartarson og Helgi G. Petersson (2010). Fannföldaháttumeti fyrir Kjálká í Kjalarnesi. Skýrsla 2010-024. Vékufráði Íslands: <http://www.vedur.is/um-vilugata/2010/>

Kjalnesinga saga

Esja á Esjubergi. Kölluð trúll af óvinum sinum og var sögð forn í brögðum.

Esja of Esjuberg. Her enemies called her a troll and claimed she tricked them with her sorcery.

Helgi Bjöla var af norsku ættum, sonur Ketils flatnefs höfðingjá að Suðureyjum og bróðir Auðar djúpúðu. Helgi nam Kjalarnes milli Leiruvogs og Botnsá og bjó að Hofi á Kjalarnesi. Hann átti Börnju, dóttur Ingolfs í Vík, en fyrst byggði Ísland. Helgi Bjöla var „lítill blótmaður“ enda hefur hann kynnt kristnum sið meðan hann dvaldi með fóður sínum á Suðureyjum.

Ólygur var írskur að ætt. Patrekur biskup ráðlagði honum að halda til Íslands með því helga hluti og reisa þar kirkju. Helgi Bjöla fékk honum bústæði í landnámi sínu. Esja var einnig írsk og kom til landsins á ellidogum Ólygs og tók við búi hans. Esja á Esjubergi var „kölluð skírð“ en var þó „forn i brögðum“. Hún ól upp sveininn Búua, en Andriður faðir hans hafði komið ungr með Esju til Íslands.

Synir Helga Bjölu og Andriður voru „fóstbræðralagi“. Eftir látt Helga Bjölu hefur ásatruin náð undirtökum á Kjalarnesi. Þorgrímur, sonur Helga, létt reisa „hof mikil“ og varð hinn með konu sinni í Brautarholti.

Þorsteinn, sonur Þorgríms á Hofi, hvatti fóður sinn til að stéfna Búua Andriðusyni um rangan átránað því að „hann vildi alreið blóta“. Þeir kölluði hann Búua „hund“ og var hann dæmdur sekur skógarmáður, tólf ára gamall. Þar með er mikilli atburðaráras hrundið af stað.

Búi Andriðsson létt útegðardóminn ekki á sig fá. Eitt sinn var hann á heimleið frá Brautarholti; hann fór einn saman og var með slöngu eina að vopni. Þorsteinn Þorgrímsson á Hofi ferk þegar njós og fór að Búa við tólfra mann:

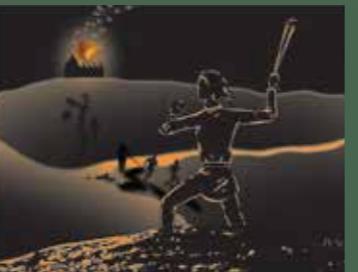
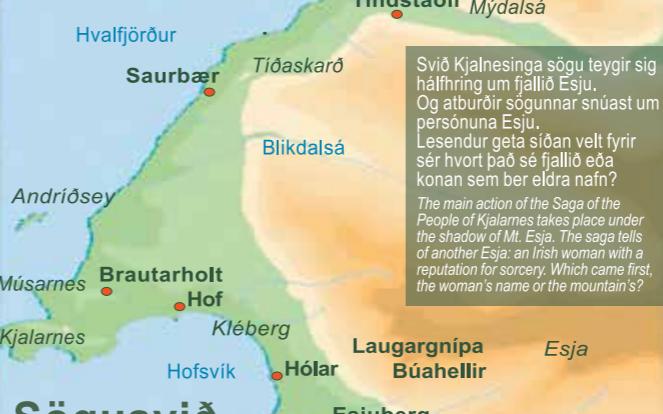
Búi var þá kominn á hæð þá, er heitir Kléberg, er hann sá eftirförlina. Nam hann þá staðar og tók að sér steina nokkuru. Þeir Þorsteinn fóru mikil, og er þeir komu yfir læk þann, er þar var, þá heyrar þeir að þaut i slöngu Búa og fló steinn. Sá kom fyrir brjóstöð á einum manni Þorsteinn, og fékk sá þegar bana. Þá sendi Búi steina nokkura og hafði mann fyrir hvernig. Voru þeir Þorsteinn þá mjög kominn að Búa. Snéri Búi þá af hæðinni annan veg. Var þá leitið eitt í millum þeirra. Í því laust yfir myrkri því, að hvergi sá af tám sér. Þorsteinn mælti þá: „Nú er við ramman reip að draga, er það er að eiga við hund og tröll, en aftur munum vér nu fara fyrst að sinni. En vilja skal eg til hafa, að sá verði fundur okkar Búa, að við eignum ekki báðir frá að segja.“ Eftir þa snuru þeir aftur og báru fórunauta sína með sér og undu allila við sina ferð. Var það og mál manna að þeim hefði allila til tekist ferðin.

„Tröllið“ sem Þorsteinn talar um er Esja á Esjubergi, fóstra Búa. Hún hvattu Búua til dáða, og dag einn síðla hausts kom hann að Þorsteini í hofinu þar sem hann „lá á grúfu fyrir þór“. Búi greip þá til Þorsteins og brá honum á loft og keyrði höfuð hans niður við stein svo fast að heillinn hraut um göldi. Síðan brenndi hann hofði.

Þótt Kjalnesinga saga sé talin vera einnig yngsta Íslendingasagan og sé allævintýrleg a köflum, þá má halda því fram að í henni leynt merkilegur sannleikskjarni um byggðóna á Kjalarnesi. Þarna mættist fólk af óliku bjóðenei og trúarbrögðum: annars vegar norrænir menn og heiðirnir og hins vegar írsk fólk og kristið. Sagan greinir frá því hvernig bessir óliku hópar tókust að og náðu að lokum sáttum bannig að jafnvægi varð í byggðinni. Öxul atakanna liggur frá Esjubergi, þar sem kirkja var reist, ef til vill sú fyrsta á Íslandi, og að landnámsjörðinni Hofi þar sem sonur landnámsmannsins létt reisa hof í túni sínu.

Það vekur athugi að Kjalnesinga sögu sigrar sá, sem minna má sín í upphafi, á höfingjasyningum og nær yfirburðastöðu í byggðinni. Það gerist þegar hann gengur að eiga höfingjadjóturina á landnámsjörðinni. Helgu, systur þess manns sem hann hafði fellt. Búi varð fyrirmaður sveitarinnar. En líkt og í tilviki Þorsteins á Hofi varð drambíð Búa að falli: Hann vildi ekki gangast við tólf ára syni sínum, Jöklum, og sveik þar með loforð sem hann hafði gefið. Feðgar berast á banaspjöt.

Táknað er það að hofi brennur en kirkjan stendur enn í sögulok. Ramminn er kristinn, hlutgerður með járnklukku og plenarium (guðspjallarit) sem kirkjunnin tengjast og birtast við upphaf sögu og lok.

The Saga of the People of Kjalarnes

The Saga of the People of Kjalarnes (Icel. Kjalnesinga saga) begins in the late 9th century, not long after Iceland's first settler, Ingólfur Arnarson, established his homestead in Reykjavík. The Kjalarnes region is shown on the map to the left.

The first settlers at Kjalarnes were Helgi Bjöla and his wife Þórunn, a chieftain in the Hebrides, and is described in the saga as a well-liked man who rarely made pagan sacrifices. Helgi Bjöla and Þórunn lived at Hof.

Ólygur, another arrival to Kjalarnes, was Irish. According to the saga, Saint Patrick had advised him to travel to Iceland and establish a church, giving him three holy objects for this purpose. Helgi Bjöla welcomed Ólygur to his settlement. Years later, a ship brought two more newcomers from Ireland: a woman named Esja and a man named Andriður. Ólygur was by that time elderly, and he handed over his land and farm to Esja. Esja settled at Esjuberg. She had been christened but was reputed to use sorcery.

Andriður and his wife lived at Brautarholt, but their son Búi grew up at Esjuberg with his foster-mother, Esja. After Helgi Bjöla died, his son Þorgrímur built a great temple at Hof. When Búi refused to make sacrifices there, this enraged Þorgrímur and his son Þorsteinn, and they call him Búi the Dog. Þorsteinn accused Búi of practicing the false religion (i.e., Christianity) and had him outlawed at the age of twelve.

Búi stayed put in Esjuberg and ignored his neighbours' fury. He continued to make regular visits to his family at Brautarholt, alone and with only a sling as a weapon. On one occasion, Þorsteinn attacked Búi at Kléberg with twelve fully armed men. Búi killed several with his sling. As Þorsteinn and the others were closing in on Búi, it suddenly became so dark that they could see nothing. Þorsteinn was convinced Esja, Búi's foster-mother, was using her magic to help Búi escape. Þorsteinn turned back to Hof, but he swore to capture Búi even if it caused the deaths of both of them.

The Saga of the People of Kjalarnes is one of the youngest Icelandic family sagas (written in the 14th century by unknown author). The plot becomes increasingly like a fairy tale as the story goes on, but it may contain a grain of truth concerning the community at Kjalarnes. The saga tells of Irish Christians and Norse heathens, of their conflicts and their subsequent reconciliation. By the saga's end, both Þorsteinn and Búi are dead. The temple at Hof has also been burned down, but the church